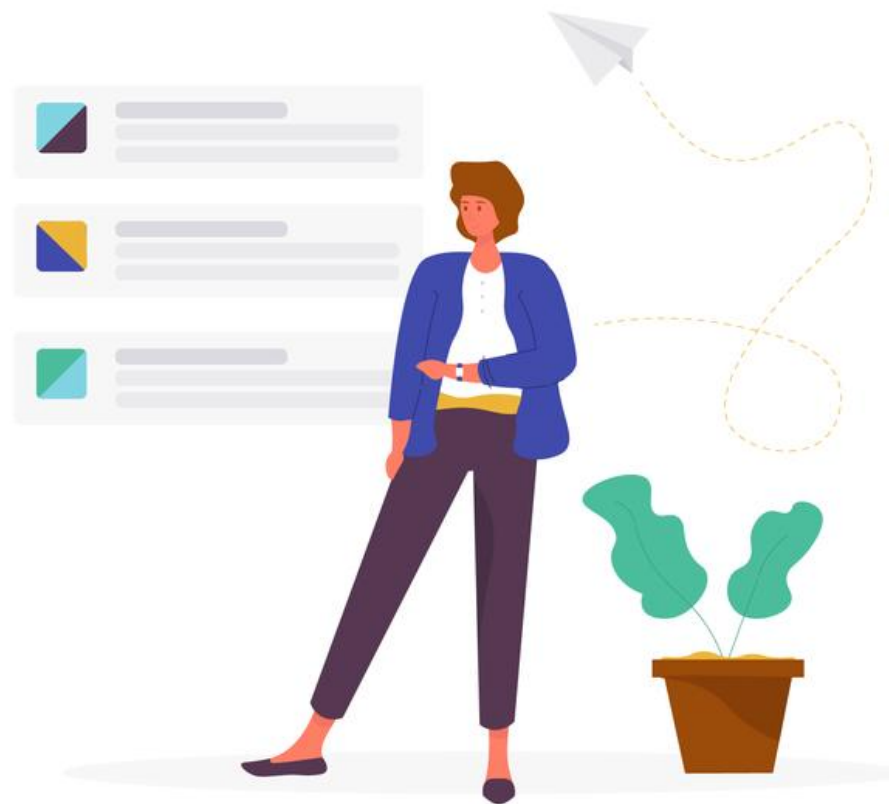

ОЦІНКА МЕШКАНЦЯМИ ЦЕНТРАЛЬНИХ РАЙОНІВ ПРОБЛЕМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЛАНУ ВІДБУДОВИ ЦЕНТРУ ХАРКОВА

ЗМІСТ

Мета і задачі дослідження	3
Дизайн і конфігурація дослідження	4
Досвід життя у центрі міста	5
Бачення відбудови центру Харкова	23
Візії майбутнього центру Харкова	35
Участь мешканців у відбудові центру	40
Резюме і рекомендації	45

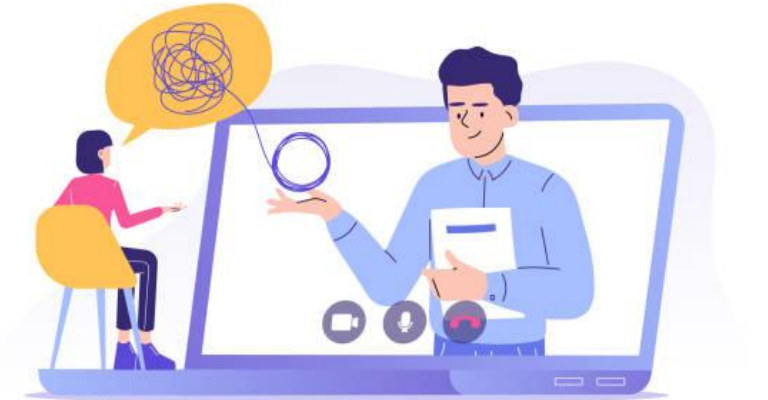

МЕТА І ЗАДАЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета: дослідити ставлення, досвід, очікування, проблеми та бачення відбудови центру м. Харкова, включно з питаннями партисипації та комунікації з місцевою владою.

Задачі

- Оцінити проблеми та потреби мешканців центру, які вони відчують у повсякденному житті.
- Визначити бачення мешканцями центру Харкова процесу відбудови свого району після руйнувань.
- Сформувати очікування мешканців щодо зовнішнього вигляду району, функцій будівель, інфраструктури та громадських просторів.
- Оцінити потенціал району: що можна посилити або повернути.
- Визначити ризики та занепокоєння мешканців, пов'язані з відбудовою.
- Оцінити рівень обізнаності мешканців про чинні плани та проекти відбудови.
- Визначити ставлення до участі (партисипації) та готовність мешканців залучатися до прийняття рішень.

ДИЗАЙН І КОНФІГУРАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

МЕТОД

- Якісне дослідження: фокус-групова дискусія (онлайн)
- Тривалість – 4 години 15 хвилин

ГЕОГРАФІЯ

- Харків
- Мешканці центральної частини міста Харкова (змішано за вулицею проживання у межах центру Харкова)

ТЕРМІНИ РЕАЛІЗАЦІЇ

- Грудень, 2025
- Дата проведення ФГД: 13.12.2025

ЦІЛЬОВА АУДИТОРІЯ

	Стать	Вік	Сфера зайнятості
1	Чоловік	30	Менеджер
2	Жінка	24	Репетиторка з англійської мови
3	Чоловік	41	Спеціаліст з будівельно-ремонтних робіт
4	Жінка	44	ФОП
5	Чоловік	46	Торгівельний представник, ВПО
6	Жінка	56	Соціальний працівник в БФ
7	Жінка	60	Викладач у ВНЗ
8	Чоловік	66	Ветеран, пенсіонер

ЗАУВАЖЕННЯ / ОСОБЛИВОСТІ

- Зважаючи на кількість учасників дослідження, сформульовані висновки та рекомендації слід розглядати як гіпотези, що потребують подальшої перевірки на більшій вибірці (якісними та кількісними методами досліджень)

YASNO

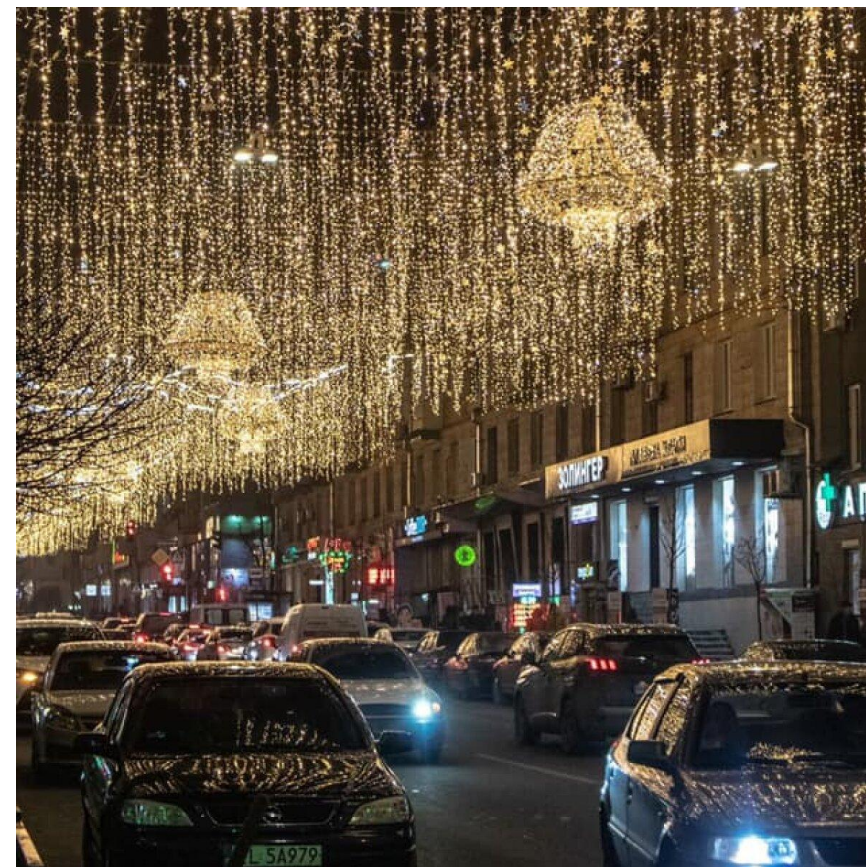
ДОСВІД ЖИТТЯ У ЦЕНТРІ ХАРКОВА

СПРИЙНЯТТЯ ЖИТТЯ В ЦЕНТРІ

Центр Харкова сприймається мешканцями як **функціональний, життєствердний, але вразливий простір**: з високою концентрацією послуг, проте **з системними проблемами безпеки, інклюзії та старої інфраструктури**.

Комфорт можливий, але нерівномірно розподілений між різними групами мешканців.

- Усі учасники говорять про Центр як про **місце з високою концентрацією послуг і можливостей, але з відчутною напругою**, пов'язаною з війною, безпекою, станом старої інфраструктури та недостатньої інклюзії.
- Життя в Центрі описується як **комфортне**. В той же час, **комфорт** Центру сприймається як **умовний**: він **можливий за певних ресурсів** (здоров'я, грошей, мобільності), але **не є однаково доступним для всіх**.
- Центр сприймається як простір, який:
 - **зручний** для активних, мобільних, здорових людей;
 - **складний** для людей похилого віку, з інвалідністю, батьків з малими дітьми;
 - **небезпечний** у контексті повітряних атак і відсутності/недоступності відповідних укриттів.Люди постійно «тримають у голові» зовнішню загрозу, перш за все пов'язану з повітряними атаками.

ЯК ЦЕ: ЖИТИ У ЦЕНТРИ ХАРКОВА?

Більшість учасників описують життя в Центрі як — **зручне, комфортне, психологічно підтримуюче**.

Центр дає відчуття **«живого міста»** навіть в умовах війни. Присутнє суб'єктивне відчуття відносної безпеки порівняно з іншими районами. В той же час, більшість констатують, що стан безпеки не покращився за останній рік.

- Загальна оцінка: **«скоріше комфортно, ніж ні»** — позиція більшості.
- Комфорт пов'язується не з «ідеальністю», а **зі зручністю повсякденного життя**.
- Центр сприймається не лише як функціональний простір, а як **символ того, що місто живе**.
- Частина респондентів, особливо ті, хто порівнює Центр зі спальними районами або іншими містами, говорять про **психоемоційний ефект** життя в Центрі.
- Більшість звертають увагу на те, що в Центрі **суб'єктивно відчувається дещо безпечніше**, ніж в інших районах, але це не скасовує відчуття тривоги. При цьому, практично **всі звертають увагу на проблему відсутності укриттів**.

 Комфортно, зручно. Все під рукою. (Чоловік, 41 рік)

 Мене на даний момент очень комфортно в центре. Рядом транспорт, все остановки, метро, в принципе, супермаркет, рынок, нү, стоянка. Как бы мне очень комфортно. (Чоловік, 46 років, ВПО)

 Приємно, комфортно. Звідси мені майже однаково до всіх вокзалів, там залізничних чи автобусних. (Чоловік, 66 років, ветеран)

 Менш депресивно ... якщо вже всі десь збираються, то збираються в центрі. ... вийти в той самий парк Шевченка і побачити купу людей з дітьми, і побачити життя, побачити те, що місто живе. Мені цього не вистачає, наприклад, в спальних районах Харкова, якщо я до когось їду в гості, або навіть в інших містах, зокрема в Полтаві, наприклад. (Жінка, 24 роки)

 ...чувствується такая какая-то жизнь, какая-то вот именно такая вот эстетическая продолжается здесь...много заведений тут продолжают работать. То есть какая-то светская жизнь также продолжается... ощущаешь какую-то вот такую вот, жизнь, где-то приближенную к той, которую мы привыкли жить. (Чоловік, 30 років)

 Не вистачає місць, куди можна сховатися у випадку, там, якихось нальотів., (Жінка, 44 роки)

ВІДЧУТТЯ ЗМІН ЗА ОСТАННІЙ РІК

Найчастіше повторювана теза у всій групі – **«стало більше людей»**. Не пройшли повз увагу мешканців й зміни щодо **бізнес-активності, культурного життя, розвитку інфраструктурних проєктів Центру**.

Найбільш консенсусна зміна: **стало більше людей і життя**. Майже всі респонденти говорять про **оживлення Центру**.

Відновлення бізнесів, закладів, культурного життя

Більшість відзначає відновлення роботи:

- кафе;
- бізнесів;
- культурних просторів.

Інфраструктурні зміни: **інклюзивність**. Частина респондентів звертає увагу на фізичні зміни простору саме за останній рік: з'явилися інклюзивні елементи інфраструктури. Загалом це сприймається як позитивна, але запізнiла зміна.

Відновлення вуличного освітлення та скорочення комендантської години сприймаються як символи «повернення нормальності», як ознаки того, що місто живе. Це зміна, яка притаманна не тільки центральному району, але вона сприймається дуже емоційно – як психологічна підтримка.

Суперечливі зміни: **благоустрій і прикраси**.

Думки розділилися. Частина респондентів бачить у цих змінах **ознаку «життя»**. Інша частина – **відчуває розрив між пріоритетами війни і витратами**, критика звучить емоційно і розгорнуто.

Більш детально на наступному слайді

Центр дуже сильно ожив за останній рік. (Чоловік, 46 років)

Мені здається, що багато відновилося бізнесів, які до цього були ... більше відкрилося, мені здається, закладів, почали більш активно працювати виставочні центри, галереї, театри. Ну, якось є таке враження, що стало більше людей. (Жінка, 24 роки)

Ось, навіть з вікна вчора спостерігав. Мабуть, що там почали, зараз така тема, це інклюзивність і переходи. Багато переходів змінюють, понижують рівень. В мене тут минулого року якраз почали, занижувати переходи. І ось вчора ще один приїхали, там, порізали, і по Сумській багато також, там і плитку переклали, ну це вже окрема історія, і зробили більш такі... Тому що так, насправді там тротуари – є така незручність. (Чоловік, 30 років)

Коммунальщики стали работать, мне кажется, еще больше. То есть любые проблемы, и водопроводы, и ночью работают, и очень оперативно. (Чоловік, 46 років, ВПО)

Коли включили ліхтарі... це була дуже сильна підтримка... Я перший вечір просто сиділа і дивилась у вікно на ліхтар. (Жінка, 56 років)

З'явилося те, що мені дуже не подобається. Мені дуже не подобаються ці фігури, які поставили біля «Дзеркального струменя». І ці лампи, які поставили по Сумській. Здається, мені це страшенно «безвкусним», непотрібним, не на часі. (Жінка, 56 років)

СУПЕРЕЧЛИВІ ЗМІНИ: БЛАГОУСТРІЙ І ПРИКРАСИ

Висловлювання респондентів щодо благоустрою та прикрас у Центрі Харкова демонструють **ціннісну суперечливість**. Для частини учасників такі **зміни є символом життя, психологічної підтримки та турботи про дітей**, тоді як для іншої частини — **маркером невідповідності між воєнними пріоритетами та витратами міста**.

1. Ключовим є не тільки сам факт прикрашання чи благоустрою, а контекст війни, який змінює критерії доречності: навіть позитивні й потрібні в мирний час ініціативи сприймаються як проблемні, якщо вони відбуваються «не на часі», на тлі загроз безпеці та браку ресурсів для оборони.

2. Благоустрій як ознака «живого міста» і психологічної підтримки.

Частина респондентів сприймає прикраси та благоустрій як важливий сигнал того, що **місто живе й піклується про своїх мешканців — особливо про дітей**. У цій логіці прикраси не обов'язково означають великі витрати, оскільки у місті використовують прикраси, які були придбані до війни.

3. Війна радикально змінює уявлення про доречність витрат. Інша частина респондентів, часто емоційно і різко, говорить про **розрив між реальністю війни та міськими рішеннями щодо благоустрою**. Для цих учасників ключовим є те, що: ресурси мають бути спрямовані насамперед на захист міста; символічні жести втрачають легітимність, коли зростають воєнні загрози.

Ладно, коли ще в двадцять другому висадили тюльпани, це була моральна підтримка. І це було, як предмет гордості. Але зараз уже не те що зупинитися треба, а взагалі крокувати назад ...Ну там три хай залишиться в центрі місця, все. А всі інші гроші треба на захист міста, бо вже і FPV залітають в місто. Вже за ці гроші треба затягувати сітками, щоб не залітали дрони. (Жінка, 56 років)

По-перше, ну, люди, які, як то кажуть, в темі, говорять, що не такі вже великі кошти на це витрачаються, оскільки здебільшого це використовується, і ми ж бачимо, що це ті самі прикраси, вони були до війни. Щось там з "Фентезі парку", щось з парку, ну, Центрального парку, якісь прикраси, просто їх змінюють локацію кожного року, якось там їх по-іншому компонують. Тому я не думаю, що це занадто вже великі кошти на це витрачаються. А що стосується психологічного ефекту, того, що харків'янам треба якось, ну, отримувати позитивні емоції, відчувати оце життя, що місто живе, що... До того ж в місті є діти, і дітей дуже багато, і дітям не поясниш, що в них дитинство проходить. Вони теж хочуть якогось свята. Дітям складно пояснити, що в них не буде, там, святкових якихось відчуттів. Ну, тому що там є проблеми чи не вистачає грошей...Дитинство в них одне, і воно проходить, вже чотири роки. (Жінка, 60 років)

СУПЕРЕЧЛИВІ ЗМІНИ: БЛАГОУСТРІЙ І ПРИКРАСИ

Благоустрій у Центрі Харкова виглядає **не технічним, а ціннісним питанням**. Він одночасно **підтримує відчуття життя і нормальності** та **загострює відчуття дисонансу** між війною і міськими пріоритетами.

4. Особистий **воєнний досвід посилює критику благоустрою**.

Учасник з безпосереднім досвідом участі у військових діях (ветеран) формулює позицію крізь призму особистих втрат і зусиль. Тут **благоустрій сприймається як морально несправедливий, контрастний до реальних жертв і нестач**, такий, що підриває відчуття солідарності.

5. Частина респондентів займає **проміжну позицію**: вони **визнають цінність проєктів**, але **ставлять під сумнів їхню доречність у часі**.

Критика не завжди спрямована проти ідеї як такої, ключовим є момент реалізації.

6. Особливо звучить аргумент про **нерівномірність розподілу прикрас і уваги центральній частині** міста. Це підіймає питання:

- територіальної справедливості
- того, для кого саме створюється «картинка міста» — мешканців чи гостей

...надмірне приукрашательство – це марнотратство. Я три роки в армії був, і ми за свої гроші купляємо бензин, ремонтуємо автівки. А в інтернеті, ви ж бачите, збирають, пенсіонери копійки на дрони, на автівки, а тут мільйони витрачаються на ялинкові прикраси. Це надмірно. Дуже м'яко кажучи.», (Чоловік, 66 років, ветеран)

...біля Благовіщенського собору почали ремонтувати набережну, так, це в цьому році чи в минулому році? От ідея дуже, дуже класна, коли зробили велодоріжки, і в проєкті я знаю, що планують все місто охопити цими велодоріжками. Це взагалі супер, це туди і люди підтягуються, і якась буде інфраструктура, і магазинчики, і знову ж таки, є де погуляти з дітьми, приємно провести час. Але мені здається, знову ж таки, от зараз, зараз це не потрібно робити. Тому, тому я не знаю, тут, в принципі, це зі знаком плюс. Але знову ж таки, мені здається, зараз це не на часі. (Жінка, 44 роки)

По поводу вот этой же Набережной. Это все классно, но, но не сейчас. Непонятно для чего конкретно сейчас. (Чоловік, 41 рік)

...мабуть, забагато коштів – концентрація прикрас саме в центрі. Моя думка, що там недостатньо, десь спальні райони, тобто якась концентрація те все створює, тому що потік людей завжди їде у центр, хоча тут насправді проживає не так багато людей, як там, наприклад, у якихось спальних районах. Тому, можливо, краще було б там якось рівномірно по місту. (Чоловік, 30 років)

ЩО МОТИВУЄ ЖИТИ В ЦЕНТРИ

Мотивація жити в Центрі має як раціональну, так і емоційну складову: з одного боку — **це практичність**, з іншого — **відчуття причетності до міста**. Життя в Центрі для більшості учасників поєднує в собі зручність та відчуття, що “місто живе”. Для більшості учасників Центр — це простір доступу, звички і сенсів, який компенсує ризики, напругу та недоліки війни.

- Зручність і доступність повсякденного життя – спільна позиція більшості учасників. Центр сприймається як **місце, де все поруч**, і не потрібно витрачати додаткові ресурси на базові потреби.
- Звичка і вкоріненість. Характерно для частини учасників, переважно старшого віку. Життя в Центрі — це **не вибір, а продовження біографії**.
- Відчуття життя і нормальності попри війну. Чітко артикульовано частиною респондентів. Центр дає відчуття, що місто не завмерло. Центр **виконує психологічну функцію підтримки**.
- Символічна цінність Центру як “**серця міста**”. Це не завжди проговорюється прямо, але проходить через усю розмову. Центр — не просто район, а обличчя Харкова, **місце, яке уособлює місто**.
- Більшість говорять, що в Центрі суб’єктивно **відчувається трохи безпечніше**, ніж у деяких інших районах.
- Поодинокий, але важливий мотив — **ідентичність і сенси**. Озвучено окремими учасниками. Центр як носій історії, пам’яті, наступності поколінь.

 Центр з широкими вулицями, з великою кількістю парків зручних... пройтись по вулицям, зайти в якісь ресторанчики, кафешки. (Жінка, 44 роки)

 Все своє життя свідоме я прожила за адресою. Я мешкаю в центрі, народилася, з третього роддому мене в цю квартиру принесли, і тут я свою дитину в цю квартиру принесла. Тобто я самий-самий корінний житель центра Харкова. (Жінка, 56 років)

 Ну, Харків вообщє — это любимый город и Центр - one love» (Чоловік, 41 рік)

 думала сказати веселіше, ну явно не веселіше, мабуть, менш депресивно через те, що загалом у нас менше людей по місту зараз. Але якщо вже всі десь збираються, то збираються в центрі. (Жінка, 24 роки)

 Потік людей завжди їде у центр. (Чоловік, 30 років)

 Мені здається, що трошки безпечніше, ніж на Салтівці. (Жінка, 44 роки)

 Хотілося б зберегти історичну базу... щоб хоча б щось залишилось. (Чоловік, 30 років)

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ. КЛЮЧОВІ ВИСНОВКИ

Більшість респондентів характеризують життя в Центрі як **“комфортне”**, передусім завдяки концентрації інфраструктури та доступності різноманітних послуг. Водночас **комфорт є функціональним, а не безумовним**: він поєднується з локальними проблемами, зношеністю середовища, організаційними збоями та системними проблемами інклюзії.

Центр **насичений сервісами** — базові потреби легко задовольняються, оскільки знаходяться у пішій доступності

Водночас частина учасників зауважує, що **наповненість сервісами та активностями зменшилась порівняно з довоєнним періодом**, особливо у сфері дозвілля та подій, що цілком зрозуміло та закономірно.

Фізична доступність до соціальних і державних послуг (ЦНАПи, КП) висока, тоді як **якість взаємодії — суперечлива**.

Безкоштовне користування громадським транспортом **сприймається позитивно**, питання транспорту **не викликає прямої різкої критики**. В той же час частина респондентів говорить про **проблему створення інклюзивного простору**.

Гостро сприймається **проблема паркування, достатньої кількості паркомісць**.

Робота комунальних служб загалом **сприймається позитивно**, у той же час лунає **критика зношених мереж старого фонду та недостатня увага до цієї проблеми**.

Більшість респондентів визнають **високу концентрацію медичних закладів** у Центрі. Однак **оцінки досвіду користування — нерівномірні**.

Всі учасники погоджуються, що в Центрі за низки умов **освітні послуги відносно доступні**. Водночас частина респондентів **фіксує зниження якості освіти** порівняно з довоєнним періодом.

Загальний консенсус: **критично недоступних послуг майже немає, за наявності фінансів**.

Респонденти наголошують на **спробах використати воєнний контекст для зміни цільового призначення або вилучення об'єктів та територій, які традиційно виконували освітню та соціальну функцію**.

Серед проблем та потреб також звучать:

- дефіцит окремих магазинів у конкретних локаціях
- поганий стан тротуарів і внутрішніх дворів
- проблеми застарілого житлового фонду
- ігнорування проблем історичного фонду через руйнації будівель (наприклад, «будівля навпроти художнього музею, на Жон Мироносиць»)
- додаткові ризики воєнного часу
- потреба в захищених, закритих місцях для вигулу собак
- потреба в гуманних притулках для котів і для собак (через велику кількість покинутих тварин)

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ. ІНФРАСТРУКТУРА

Центр міста сприймається респондентами як **найбільш функціонально насичена частина Харкова**, яка навіть в умовах війни залишається придатною для життя. Водночас інфраструктура оцінюється як **нерівномірна за якістю та не завжди адаптована до поточних реалій і вразливих груп**.

Висока концентрація сервісів у пішій доступності.

Магазини, аптеки, сфера послуг, заклади харчування — **усе поруч**, часто без потреби користуватися транспортом.

Історично сформована інфраструктура дозволяє здебільшого **вирішувати побутові питання швидко** та без складної логістики.

Транспортна доступність: наявність метро, кількох маршрутів різних видів громадського транспорту.

Наявність громадських просторів і місць тяжіння. Парки, сквери, центральні вулиці сприймаються як **важливий елемент щоденного життя**, особливо з психологічної точки зору.

Фізичний знос і поганий стан окремих елементів. Тротуари, двори, сходи, покриття — часто зруйновані, небезпечні або незручні, особливо після обстрілів.

Низька інклюзивність. Інфраструктура Центру слабо пристосована для людей з інвалідністю, маломобільних осіб, батьків з візочками: бордюри, сходи, недостатня кількість пандусів.

Проблеми з паркуванням.

Інфраструктура навіть більше, ніж потрібно... все можна придбати, не відходячи навіть на сто метрів від свого дому (Жінка, 56 років)

Комфортно, зручно. Все під рукою. Я мешкаю на площі Павлівській, тому і торговий центр, і метро, і ринок, ну, центральний ринок. Десять хвилин і все. Тобто класно. (Чоловік, 41 рік)

На Сумській майже зникли продовольчі крамниці. І якщо треба купити хліба, то треба пошукати. Були ж, колись в кожному кварталі був хлібний, був молочний. Ну, короче, я розумію, що все це приватне тепер, так що це вже майже не регулюється. Але практично, що хліба ввечері купити нема де. (Чоловік, 66 років, ветеран)

Як не дивно, всі кажуть, що в Харкові гарні дороги, але якщо трохи відійти від центральних магістралей (Держпром ось у мене з вікна видно), але щоб дійти до моєї мами на вулицю Мирну, мені треба, ну, я не знаю, резинові чоботи вдягати. Немає ні дороги, ані тротуарів. Тобто хотілось би більш рівномірного розподілення ресурсів на такі прості речі, як дороги і тротуари. (Жінка, 60 років)

На жаль, стан оцих внутрішніх доріг і тротуарів страшний, коротше, на Аерокосмічному проспекті міняють паркан кожного року. А в моєму дворі, Данилевського десять, ну майже з сорок третього року ремонту доріг не було. З дев'ятсот сорок третього. (Чоловік, 66 років)

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ. БЕЗПЕКА

Усі учасники називають безпеку ключовою темою повсякденного життя. Головна загроза — повітряні атаки.

При цьому більшість вважає, що за останні пів року **ситуація з безпекою не покращилася**. Існує нагальна потреба в доступних і функціональних укриттях.

Усі учасники, які торкались теми, говорять про **проблеми з укриттями**. Багато хто зазначає, що мало хто ними і користується.

Більшість зазначає:

- **віддаленість укриттів**
- на місці укриттів – **зачинені/занедбані підвали або приватна територія** (ресторани, бізнес-приміщення)
- **відсутність зрозумілої навігації** (де знаходиться укриття, як туди потрапити)
- **недоступність** існуючих укриттів **для людей з інвалідністю, проблемами пересування**

Оцінюючи рівень безпеки району, частина учасників звертає увагу на **збільшення присутності правоохоронців** у громадському просторі. Але здебільшого ця присутність носить формальний характер і скоріше викликає бажання уникати контактів з ними.

Потреби

- реальне, а не формальне відчуття захищеності
- зрозуміла логіка дій служб безпеки
- відчуття, що ризики контролюються, а не просто ігноруються
- відкриті та придатні укриття поблизу житла
- чітке, помітне маркування укриттів
- системний підхід, а не поодинокі рішення

 Повітряні нальоти. Бо це головна небезпека. (Чоловік, 66 років, ветеран)

 Нічого не змінилося (Жінка, 44 роки)

 Найближче укриття — метро, до якого йти хвилин двадцять. (Жінка, 60 років)

 Там, де написано "Укриття", це підвал панельного будинку, то це складно назвати укриттям, щоб воно не стало там якоюсь братською могилою. (Жінка, 60 років)

 Багато просто покинутих, закритих, завалених... (Чоловік, 66 років, ветеран)

 Здається, що стало більш стабільно, але ні. Вони реагують не на ті питання. (Жінка, 44 роки)

 Тобто, щоб були відчинені всі підвали або укриття обладнані. Тому це нагальна така потреба (Жінка, 44 роки)

 Вивішують великі, здаля помітні об'яви, де знаходиться бомбосховище. (Чоловік, 66 років, ветеран)

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ. ІНКЛЮЗІЯ

Попри помічені зміни за останній рік, такі як додавання інклюзивних елементів, облаштування інклюзивних просторів, декларування принципів інклюзивності, усі учасники дискусії погоджуються, що наразі Центр не є інклюзивним та зручним для усіх груп населення.

Частина респондентів звертає увагу на фізичні зміни простору на **інклюзивний**.

Це сприймається як **позитивна, але як запізнiла зміна**.

Попри позитивні зміни, Центр загалом **не є інклюзивним для людей похилого віку, людей з інвалідністю, батьків з малими дітьми**.

Поодинокі вислови вказують на **відсутність інклюзивності в окремих сервісах** (наприклад, відділення Укрпошти).

Через війну організацію більшості культурних заходів (вистав, концертів та ін.) переміщено в укриття. Через відсутність доступності у такої інфраструктури для маломобільних груп населення, осіб з інвалідністю чи батьків з малими дітьми такі послуги стали майже недоступними.

Потреби

- реальна, а не декларативна інклюзія
- адаптація старої інфраструктури
- стандарти доступності в державних сервісах для МГН

Почали занижувати переходи (Чоловік, 30 років)

В під'їздах роблять пандуси — цього раніше не було (Чоловік, 46 років)

Робиться щось, але не достатньо (Жінка, 56 років)

Не передбачено зручного очікування для людей з інвалідністю (щодо умов перебування в одному з відділень Укрпошти. (Чоловік, 30 років)

Щодо тротуарів і інклюзивності. Коротше, коли викладають якимось дрібним камінням, поребриками, по ним навіть ходити важко... От навкруги пам'ятника Шевченка зробили, це військовою термінологією зветься малопомітні перешкоди. Краще за асфальт людство ще нічого не винайшло. Ну навіть замінювати асфальт ось цим поребриком, по якому ходити, я навіть говорю, важко в звичайному взутті, не те що там їздити на колесах. (Чоловік, 66 років, ветеран)

Я от зараз подумала, що в театр на кріслі колісному взагалі не в'їдеш. Тобто, якщо отримати якусь культурну послугу, то там взагалі, по-моєму, ще непочатий край роботи. Якщо крамниці, аптеки якимось ще обладуються, то дозвілля – я не чула і не зустрічала. (Жінка, 56 років)

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ. КОМУНАЛЬНА СФЕРА

Робота комунальних служб — **один із найсильніших позитивних факторів**, який створює **відчуття опори й турботи з боку міста / міської влади**. Практично всі, хто торкається цієї теми, оцінюють її дуже позитивно. В той же час **лунає і критика зношених мереж** старого фонду та **недостатня увага до цієї проблеми**.

Загальний фон розмови вказує на **зниження очікувань від міських сервісів у воєнних умовах**.

Відновлюється світло, відновлюється тепло, коли його відключають, все відновлюється. (Жінка, 56 років)

Мені насправді немає на що поскаржитися в цьому плані, тому що, ну, якось так нам подалося постійно, що якщо і є проблеми з комунальними якимись послугами, там зі світлом, з водою, то це переважно разом з усім містом і внаслідок обстрілів, або внаслідок якихось, ну, катаклізмів, якихось аварій, щось таке. А загалом все завжди є, все завжди в наявності і гарній якості, якщо тільки цьому не мішають «сусіди», звичайно. (Жінка, 24 роки)

Дерева вчасно обрізають, хоч, може, не дуже грамотно це роблять. Я бачу, що багато дерев гине після обрізки. Ну там не за один рік, але з часом. Але все одно це потрібно робити. Це робиться і навіть зараз. (Жінка, 56 років)

Звичайно, тут комфортно, і комунальники наші працюють, і все так злагоджено. І коли ми, ми неодноразово переживали прильот з нашою сім'єю, і на Салтівці, і в центрі міста, за іншою адресою. І коли буквально через двадцять хвилин приїжджають купа людей, і все у них організовано, і допомога, і все, розгортають палатки з-зі всім необхідним. І ти розумієш, і ти розумієш, думку таку думаєш, яке щастя, що ти в Харкові. Не дай Бог тебе десь завалило в іншому місті, і ти не знаєш, вигребуть тебе з-під завалів чи ні. А в Харкові є надія, що ти так і будеш, що тебе дістануть і з тобою буде все добре. (Жінка, 44 роки)

..тепловиков хвалить тяжело, потому что постоянно какие-то проблемы, и это не из-за взрывов даже. Постоянно что-то прорывает... (Чоловік, 30 років)

Если старый фонд, тут уже все, магистрали, они уже все изжили свой срок годности. Ну вот впервые за двадцать четыре года, пока я здесь живу, пришли на прошлой неделе газовщики, сказали, что у вас труба прохудилась, которая в дом заходит. Мы вам ее переделаем — это впервые. А так ...каждый год прорывы происходят, потому что никто ничего не хочет заменять. И даже вот у нас с соседями стояк, это же как бы коммунальная собственность, не наша. Мы пригласили мастеров, потому что она немножко подтекает. Нам сказали, что нет очевидной течи, хотя там такое пятно. Они не будут, то есть они... Никто сейчас не знает то ли загруженность, то ли нет финансирования, но вот только по аварийной ситуации. То есть предварительно нет каких-то действий по замене уже старой, электричества, мне кажется всех коммуникаций. (Чоловік, 30 років)

Допомагає відмінна робота комунальних служб. Дуже швидко реагують на все. Це просто неймовірно. Просто не завжди в війську так швидко вдається зреагувати, як вони перекривають оці розбиті вікна, там, дахи і так далі.» (Чоловік, 66 років, ветеран)

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ. СОЦІАЛЬНІ ТА ДЕРЖАВНІ ПОСЛУГИ

Деякі респонденти **цілком схвально оцінюють якість послуг**, порівняно з якістю сервісів у минулому.

Частина учасників описує взаємодію з державними сервісами як **психологічно складну і некомфортну**.

Слід зазначити, що не кожен учасник мав нещодавній досвід звернення, тому висловилися не всі.

У нас ЦНАП знаходиться зовсім недалеко. Я не знаю, до нього йти, може, хвилин п'ять, а іншими структурами я не мала ще потреби користуватися. От ЦНАП дуже близько і працює. (Жінка, 24 роки)

ЦНАП доступний. Ну, дійти до нього зовсім недалеко, близько, але черги. (Жінка, 60 років)

Недавно звернулася до ЦНАПу була, і особисто приходила, і через телефон гарячої лінії. Є з чим порівняти. Оператор гарячої лінії була дуже, дуже привітна, все, все дуже добре розповіла, відповіла на запитання, навіть дала якісь поради, яких я навіть не питала. Ну дійсно, відчувається, що це служба сервісу. А коли приходиш в сам ЦНАП, то, можливо, там не дуже пройшла реформа. (Жінка, 44 роки)

Кожного разу, коли мені потрібно звернутись в якусь державну установу, мені спочатку потрібно підсилити свій внутрішній сталевий каркас... Я спокійна, коли мені хамлять. Якщо не хамлять — це приємно дивує. (Жінка, 56 років)

Як людина, яка майже половину життя за радянської влади і РСРС прожила, можу сказати, що це просто революційні зміни. Набагато стало краще. Покращується з кожним роком (Чоловік, 66 років, ветеран)

Ну, по-перше, коли ти прийшов до ЦНАПу, ти відчуваєш себе вже винним, що ти звернувся, до тебе одразу, як тільки ти переступаєш поріг, тебе звинувачують, чому ти взяв не два талончика, а один талончик, і що це дуже-дуже погано, і взагалі... І форма спілкування не дуже така ввічлива. (Жінка, 44 роки)

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ. ТРАНСПОРТ ТА ПЕРЕСУВАННЯ

Для більшості учасників **доступність транспорту** в Центрі є **принятною, позитивно сприймається безкоштовне користування** міським транспортом. Однак окремі респонденти критично оцінюють відсутність цілісної транспортної системи та її незручність для людей з обмеженою мобільністю.

На фоні інших труднощів громадський транспорт не звучить як “болюча точка для всіх”.

У той же час, складається враження, що харків'яни не володіють інформацією щодо розкладу громадського транспорту.

Лунає критика щодо місць очікування, облаштування зупинок, відсутності достатньої кількості паркомісць.

Мені трішечки важко оцінити громадський транспорт, але мені здається, по-перше, безоплатного нічого не буває. Ми все одно з вами оплачуємо своїми податками цей безоплатний проїзд. Тому так. Сам поїзний склад не дуже гарної якості і не інклюзивний. Немає розкладу. Можливо, якась має бути програма в інтернеті, щоб було зручно. (Жінка, 44 роки)

Я б теж наголосила на моменті з паркуванням, тому що важко знайти і парковку, і їздити важко, тому що люди паркуються дуже хаотично загалом по місту. Також зараз, мабуть, по центру, ну, це не проблема, а напевно, скоріше така особливість військового життя, що треба уважно дивитися, бо дуже багато їздить військових без прав і досвіду водіння взагалі в цьому, ну, в місті, просто в цивільних умовах. Тому треба бути на чеку постійно з цього приводу. Ось, ну, мабуть, я б ще відмітила, що у нас дуже багато одностороннього руху, і через це зазвичай, якщо тобі треба дістатися з точки А в точку Б, треба об'їхати ще точку С, Д і так далі. Це, мабуть, з таких незручностей. (Жінка, 24 роки)

Качество дорог, ну, больших – нормальное. Есть, конечно, местами, но это не критично. Единственная дорога — это Полтавский шлях, которую надо отремонтировать. (Чоловік, 46 років)

Але людині більш похилого віку і ще, не дай Бог, з якимись вадами опорно-рухового апарату, це вже буде важкувато. А в нас же тут нічого не ходить. Як зняли трамвай, ну, якась маршрутка там бігала, сорок хвилин у неї був розбіг і не було графіка. Я розумію, коли допустім, да, може бути невелике навантаження на вулицю, тому рідко посилають. Але хай тоді вони ходять за розкладом, щоб людина розуміла, що вона прийшла, і вона розуміє, скільки їй стояти, вона може підлаштуватись, тоді це зручно, а якщо ні, то через це, по-моєму, і перестали користуватися. Їх і взагалі зняли, тому що, ну, а не завжди людині зручно скористуватися саме метрополітеном. ...зараз питання інклюзії, вже говорили про це, і його буде більше, і більше, і більше. То для цих людей ну якийсь громадський транспорт чи автобус, чи маршруточка, чи щось повинно ходити. Це досить великий відрізок, і він не охоплений. І хоч не до Ярослава, а до Весніна хоча б, або на кладовище, туди доїхати. (Жінка, 56 років)

Ну, в принципі, комфортно. Хоть и добавилось много автомобилей, все хорошо. Единственное, ну как бы не все добросовестно соблюдают ПДД с парковкой, то есть они загромождают проезды. Ну как бы это не очень хорошо. Не знаю, почему полиция на это закрывает глаза. (Чоловік, 46 років)

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ. МЕДИЧНІ ПОСЛУГИ

Медичні послуги: в цілому сприймаються як доступні, але респонденти мають різний досвід щодо оцінювання їх якості та простоти користування.

Більшість визнає, що **медичних закладів у Центрі багато**.

Проте **досвід** користування можна оцінити як **нерівномірний**.

Частина учасників дослідження цілком задоволена отриманими послугами.

Інша частина зазначає низку проблем: учасники стикаються з труднощами запису, чергами. Дехто має «травматичний» досвід взаємодії.

Деякі учасники свідомо уникають послуг державної медицини.

Потреби

- **стабільна якість** державних медичних послуг
- **людяна комунікація**
- **прогнозований і зрозумілий процес отримання допомоги**

Я один раз захворіла, і клінічний аналіз крові хотіла безкоштовно здати в своїй поліклініці. Дуже травматичний досвід. Двома шприцями тягли з двох рук, і потім вся в синцях. Ну, повірте, я ж приходжу здавати, я кладу руку, мені з одного разу 400 грам беруть просто за 5 хвилин. Я ж знаю, не було б у мене цього досвіду, я б не казала. (Жінка, 56 років, має досвід донорства)

Записатись на прийом — це ще той квест (Жінка, 60 років)

Не знаю, як конкретно там в других районах города, у нас в студенческой больнице семейный врач всегда, в принципе, все услуги хорошо, качественно надаються, была у меня недавно небольшая операция — все по программе бесплатных услуг. Все хорошо, качественно. Никто ничего, ни денег не просил. Я все жду — ну вот сейчас, вот сейчас же скажут. Потому что со мной с такой же проблемой лежал человек, он просто не приписан, у него нет конкретного доктора, у него конкретная цена есть. Думаю, сейчас мне как вывалят. Нет, все прошло хорошо. Вот недавно читал в интернете, там как общение людей, что «вот качество плохое, попасть к доктору невозможно на назначенное время. (Чоловік, 41 рік)

Намагаюсь звертатись в приватні клініки. (Жінка, 44 роки)

В центрі все є. Харків був медичною столицею ще російської імперії, потім Радянського Союзу. (Чоловік, 66 років, ветеран)

Якщо говорити про центр, то насиченість різними медичними закладами дуже висока. Так що, якщо щодо кількості і якості, якщо говорити про приватну медицину, то дуже багато і все є, нарікань немає. (Жінка, 60 років)

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ. ОСВІТНІ ПОСЛУГИ

Учасники вважають, що в Центрі **освітні послуги відносно доступні**. Водночас частина респондентів **фіксує зниження якості освіти**. Піднімається питання проблеми **низької заробітної плати** працівників сфери освіти.

Респонденти вважають, що в Центрі **освітні послуги доступні**. Це стосується як шкільної, позашкільної освіти, так і освіти у вишах. Діти та онуки учасників мають змогу вчитися офлайн.

Учасники свідчать, що є **низка закладів вищої освіти, які навчають або планують навчати офлайн** (наприклад, Харківський національний медичний університет, ХНУ ім. В.Н.Каразіна).

Окрім ризиків безпеки **проблема навчання офлайн пов'язана з відсутністю студентів**. Тому в наявній ситуації мова про відновлення повноцінного навчання не йде.

Водночас частина респондентів фіксує **зниження якості освіти** порівняно з довоєнним періодом.

Поодинокі вислови вказують ще на одну на системну проблему — низьку оплату праці педагогів, що на думку учасників впливає на якість освіти загалом.

Респондентів бентежить **інформація щодо ймовірного тиску на деякі установи і ризик втрати об'єктів позашкільної освіти**, розташованих у Центрі, зокрема мова йшла про Палац юнацької та дитячої творчості на вул. Сумській та локацію «Соснова гірка».

Детальна інформація на наступному слайді.

Донька ходить у приватну школу в центрі. Тобто, якщо є можливість і є бажання, то все реально, можна ходити, можна отримувати, можна навчатися, можна отримувати освіту. Мені здається, якщо порівняти, то трошечки нижчий рівень освіти, ніж був в попередній школі, але в наших умовах, коли є у дитини можливість спілкуватись і проводити час разом з підлітками... (Жінка, 44 роки)

Мій брат два роки тому теж закінчив 116 школу. Це теж тут, в центрі, вони ходили в укриття на деякі уроки, але не на всі. І також ходили в метрошколу також по центру, або переміщались на метро на ту станцію, на якій їм призначали урок. Він казав, що їм загалом було зручно, єдине, що їм було не дуже комфортно, як старшокласникам, бо вони вже були здорові, а їх посадили за парти для першокласників, і їм було важкувато. Це єдина, мабуть, була у них проблема. Але загалом діти були дуже задоволені, прийшли з круглими очима і кричали, що вони писали диктанти і були в шоці, що таке буває.. (Жінка, 60 років)

Що стосується вищої освіти, то здебільшого вона у форматі онлайн, і це не тільки тому, що немає безпечних приміщень, а тому що студенти наші будь-де, ми не можемо їх об'єднати. (Жінка, 60 років, викладач ВНЗ)

Це все залежить від оплати. Десятиліттями пасли задніх, потроху гарні педагоги виходять на пенсію, а молодь не йде, тому що ніякої перспективи матеріальної, не можна кар'єру будувати. Тому це проблема загальна, всієї країни. (Чоловік, 66 років, ветеран)

Проблема: **тиск і ризик втрати об'єктів позашкільної освіти в Центрі**

Учасники фокус-групи повідомляють про **тривалий системний тиск на окремі об'єкти позашкільної освіти, розташовані в Центральній частині міста** (зокрема, Палац юнацької та дитячої творчості на вул. Сумській, локація «Соснова гірка»).

За словами респондентів, після пошкоджень внаслідок обстрілів **об'єкти тривалий час не консервувалися, що створювало ризики подальшої деградації будівель і припинення їх функціонування.**

Респонденти звертають на **спроби використати воєнний контекст для зміни цільового призначення або вилучення цих територій.**

Наголошується, що ці **об'єкти є комунальною власністю та надають безкоштовні освітні послуги**, однак, за оцінкою учасників, **не отримують належної підтримки з боку відповідних органів, натомість стикаються з адміністративним тиском.**

Частина учасників підкреслює **символічну та загальноміську цінність цих місць для Харкова**, прирівнюючи їх до **знакових об'єктів Центру.**

 Таке відчуття, що спеціально перші півтора року не було якоїсь консервації. (Чоловік, 30 років)

 Сосновая горка — это то, где я провел все свое детство. Очень, мне кажется, хороший проект, который нам достался в наследство, и который с годами все пытаются только похоронить или под что-то «отжать». Раньше это были десять гектаров, сейчас осталось три гектара. Это, где дети могут заниматься с животными. Сосновая горка, она всю свою жизнь, сколько я помню, она борется за свое существование. Хотя это проект таких энтузиастов, работающих с детьми. Вот если говорить об образовании в центре, эти два объекта, которые коммунальной собственности, то есть государственные какие-то структуры, они не поддерживаются годами, сколько я их знаю. А теперь под шум военных действий еще и пытаются их закрыть. Хотя в Сосновой горке, в двадцать третьем году, после смены руководства что-то начали делать, и даже туда можно было офлайн приходит детям заниматься, там происходили какие-то события. И люди, которые живут рядом, также могли приходит. Потом запретили, сославшись на то, что опасно находится там детям, потому что там нет каких-то таких полноценных укрытий, и перевели в онлайн. Но сейчас еще пытаются эту территорию постоянно забрать.. (Чоловік, 30 років)

 Я знаю ці дві локації, і на обох я була. Ми ходили і писали петицію про це на Сумській. І взагалі, мені здається, що це повинно залишитися для дітей, і повинно. (Жінка, 56 років)

Більшість учасників відзначають, **що культурне життя значно збідніло** порівняно з часами до повномасштабного вторгнення, **але воно існує, та виконує важливу психологічну роль** в умовах війни.

Більшість учасників погоджуються з думкою **про зменшення культурної активності** у місті з початку 22-го року, але трапляються свідчення й **про збільшення культурних подій** за останній рік.

Учасники **по-різному поінформовані та мають різний досвід** відвідування культурних заходів під час війни.

Частина респондентів вважає, що **культурне життя в Харкові, зокрема в Центрі - досить насичене**, хоча, більш помірно порівняно з Києвом.

Учасники зазначають, що на реалізацію можливості відвідування культурних подій, проведення дозвілля **впливає матеріальний стан**.

У той же час, **потреба в культурному житті актуалізована**.

Потреби

- **повернення насиченого культурного життя**
- **події, що підтримують відчуття нормальності й життя в місті**

Не така наповненість заходами, як була до війни» (Оксана, 56 років)

(Примітка: за останній рік)...більше відкрилося, мені здається, закладів, почали більш активно працювати виставочні центри, галереї, театри. - - стосовно останнього року (Жінка, 24 роки)

Я думаю, що доступ тут доволі високий, ми тут маємо і ЄрміловЦентр для супербезпечного споживання культурних продуктів, як в офіційному укритті. Ми тут маємо дуже багато театрів. (Жінка, 24 роки)

Я вважаю, що Харків живе повноцінним культурним життям, принаймні в центрі. Ми маємо можливість відвідувати театр, коли є бажання. Так, дійсно, не вистачає цього великого приміщення, коли ти сидиш в Оперному театрі, там, на лофт стейдж, хочеться все ж таки потрапити до справжнього залу. Але всі ми розуміємо ситуацію, так безпечніше.. (Жінка, 60 років)

Да, я считаю, что как раз в центре все доступно. В других районах с этим проблема, а в центре с этим проблем нет. Я думаю, что никогда не было и не будет, потому что это центр. (Чоловік, 46 років)

Я б сказала, що є проблема лише у театрів, через те, що вони пройшли дуже довгий шлях через заборону своєї діяльності не в укриттях, наприклад. Через те, що їм не вистачає площадок для виступів. У мене проблем з доступом до театрів немає, скоріш, у театрів є проблема з доступом до мене. (Жінка, 24 роки)

БАЧЕННЯ ВІДБУДОВИ ЦЕНТРУ ХАРКОВА

СПРИЙНЯТТЯ РУЙНУВАНЬ У ЦЕНТРИ МІСТА

Руйнування об'єктів, які мають знакову – історичну або психологічну цінність для харків'ян сприймаються як спільна загальноміська трагедія. Саме ці об'єкти називають у числі перших, які мають бути відбудовані та збережені у первозданному вигляді.

- Серед учасників дослідження **майже половина зіткнулися з руйнуваннями власних осель** внаслідок військової агресії. Здебільшого респонденти зазначають, що були пошкоджені вікна, приватні автомобілі (знищені / пошкоджені), деформовані конструкції, які спричинили непридатність житла для нормального користування.
- Оскільки руйнації відбуваються по усьому місту, **на рівні гіпотези, поміж мешканців міста немає диференціації у сприйнятті рівня безпечності/небезпечності району, а також у сприйнятті значущості руйнувань** – кожне руйнування сприймається болісно. Проте значна руйнація забудівель, які мають історичне або психологічне значення для містян (наприклад, візитівки міста – Облрада, Держпром, Палац праці) сприймаються як спільна трагедія.
- Руйнування освітніх об'єктів, наприклад, економічний корпус Національного університету ім. Каразіна, сприймаються також як **замах на майбутнє містян / молоді (студентства)**.
- Важливо зазначити, що за роки війни руйнування для харків'ян стали частиною побуту, при цьому особливістю міста, за оцінками респондентів, є швидкість реагування з боку комунальних служб та здатність містян помічати позитивні моменти (головний лейтмотив – залишитися живим / неушкодженим).

У мене був приліт, коли я жила не тут, на іншій вулиці. У нас в приватному будинку я жила з батьками. У нас вибило чотирнадцять вікон загалом. І нас врятувало тоді, що ми були між двома стінами. Але загалом так, ми лишилися без вікон, у нас заклинило деякі двері, вони не працювали, винесло двері гаражу, розбило батькову машину. Це з таких найбільш значущих, мабуть, ушкоджень. Так, ну і загалом безлад просто влаштували по хаті цією вибуховою хвилею та й все. (Жінка, 24 роки)

Джерело: сайт Міністерства культури України

Я б сказала, що це Держпром. Чомусь завжди саме так, саме Держпром дуже емоційно для мене сприймається. Воно ніби відчувається як зазіхання на щось моє. Хоча Держпром – це не зовсім моє. І будівля економічного корпусу університету теж дуже мене непокоїть. Саме з тої точки зору, що це студенти, це навчання, це майбутнє. І якось за неї мені особливо прикро. (Жінка, 24 роки)

ГОЛОВНІ СКЛАДОВІ ПРОЦЕСУ ВІДБУДОВИ

Процес відновлення пошкоджених об'єктів центру Харкова можна розглядати у площині складових: час для відбудови / консервації, концепція відбудови, об'єкти, які підлягають реконструкції/перебудові та учасники цього процесу – відповідальні особи, виконавці, контролюючі органи.

КОЛИ: ВІДБУДОВА ЧИ КОНСЕРВАЦІЯ

Думки респондентів стосовно того, чи варто відновлювати пошкоджені будівлі під час війни розділилися: з одного боку, люди прагнуть жити зараз, затягнення процесу відбудови впливає на розмір витрат, з іншого боку, існують великі ризики повторного пошкодження, нераціонального використання коштів. Респонденти, яким притаманні такі міркування схиляються до необхідності «консервації» пошкоджених об'єктів щонайменше до завершення гарячої фази війни.

Час відбудови / консервації

- Час для реконструкції / перебудови пошкоджених об'єктів – під час війни / після заключення мирної угоди є одним з найбільш спірних питань. Головна причина цього – **невизначеність** стосовно подальшого розвитку військового конфлікту, високі ризики продовження війни після фази перемир'я.
- *На рівні гіпотези*, респонденти більш зрілого віку схильні до того, **що вже зараз має відбуватися відновлення зруйнованих об'єктів** (здебільшого тих, які мають історичне значення), оскільки з часом тривалість та вартість заходів з реконструкції буде зростати, а мотивація людей жити у місті знижуватися. Іншим аргументом на користь відновлення під час війни є потреба жити «тут і зараз», що, на думку однієї з респонденток, особливо важливо для дітей.
- Респонденти молодшого віку вважають, що **будь-які дії з відновлення мають відбуватися після завершення війни та настання стабільного миру**. Наразі пошкоджені об'єкти мають бути законсервовані.

Це робити зараз, так. Це робити зараз, не чекати, бо життя плине. Ну що ж, що робити? Ну, ми живемо в такій ситуації. (Жінка, 60 років)

С одной стороны, у нас есть риск, что мы будем действительно что-то восстанавливать, это опять разрушится, или деньги, которые были на это выделены, они не туда, может быть, не в то время... Это один риск. Другой риск, что нет жизни, жизнь теряет этот город, он потихонечку теряет жизнь, то есть и смыслы какие-то этого города. Если это ждать, то люди отсюда будут, как бы, может быть, и уезжать. Этот город, может быть, и законсервирован будет, но через сколько лет расконсервируют, и как бы с течением времени, мысль такая, что, возможно, надо рисковать и что-то действительно восстанавливать, давая какие-то, ну, какую-то жизнь, зарождавая надежду на будущее и желание вообще у людей что-то делать, какую-то мотивацию. (Чоловік, 30 років)

Мені здається, що треба дуже надійно консервувати і чекати, а тим часом накопичувати досвід і цікавитися цим досвідом з різних країн. Як це зробити найкраще? Потім, коли більше сенсів... Ну, коли вже буде перемога, перемир'я, мирний договір, коли закінчиться гаряча фаза, можливо, з'являться нові сенси Харкова і уже під нове сучасне життя тоді відновлюватись. (Жінка, 56 років)

ЯК: ЯКИМ МАЄ БУТИ ПРОЦЕС ВІДБУДОВИ

Відновлення міста має відбуватися комплексно, системно, з публічним обговоренням та базуватися на експертній оцінці (архітекторів, істориків) та з урахуванням факторів безпеки, інклюзивності, прозорості розподілу коштів. Під час відбудови важливо максимально зберегти зовнішній історичний вигляд будівель, проте внутрішні роботи мають бути проведені за сучасними мірками комфорту та функціональності.

Концепція відбудови: що слід враховувати

- Усі респонденти переконані, що до процесу відновлення слід підходити **комплексно та системно**. Місто потребує **генерального плану реконструкції/відбудови**, обговорення якого має відбуватися у публічному просторі та з залученням експертної спільноти.
- Перебудови / відбудови мають враховувати **фактор безпеки**: створення інфраструктури багатофункціональних укриттів (по прикладу Фінляндії, з басейнами тощо), побудова підземних паркомісць, перегляд фонду історичних будівель на наявність підвальних просторів. Вже зараз важливо збільшити кількість вказівників до місця знаходження укриттів у центрі міста.
- Перебудова / відновлення має враховувати потреби маломобільних груп населення. Усі споруди мають бути **інклюзивними**. Задля цього пропонується залучати до оцінки проєктів Міністерство ветеранів та Мінсоцполітики.
- До кожної споруди, яка потребує відбудови слід підходити диференційовано, залежно від її призначення та подальшого використання – нові освітні заклади та житлові забудівлі мають бути сучасними, ергономічними, комфортними, придатними для використання вже зараз.

Ну, я думаю, що нам варто зберегти все, що має якусь історичну, архітектурну цінність, а іншого формату будівлі, наприклад, перебудувати і зробити заново. Наприклад, якщо школу вщент знищили, то я б робила її не за радянським стандартом, а звичайно ж, за якимось новим, більш сучасним. Теж саме корпусу Каразіна стосується, в принципі, теж він не такий історично значущий, той, який був зруйнований. Житловий фонд також я б міняла, напевно, вже на новий. Ну, тобто тільки те, що має історичну цінність, варто зберігати, якщо це можливо, звичайно. (Жінка, 24 роки)

Восстанавливать их надо с учетом уже безопасности. То есть по возможности делать это уже с укрытиями, с какими-то подземными, с какой-то инфраструктурой для безопасности. (Чоловік, 46 років, ВПО)

...що мені здається слід ще продумати під час цього відновлення, і взагалі, це для нашого міста, мені здається, дуже актуальна проблема, саме для центру – це місця для паркування. Місто має йти шляхом підземного паркінгу. Тобто треба створювати підземні паркінги, які можуть слугувати, до речі, і в випадках, там, необхідності як укриття. І це допоможе розвантажити центральний район, ці вулиці міста. (Жінка, 60 років)

Чув, що генплану Харкова досі нема. Оце дуже прикро, тому що який комплексний там системний підхід при відсутності генплану? (Чоловік, 66 років, ветеран)

Продовження на наступному слайді

ЯК: ЯКИМ МАЄ БУТИ ПРОЦЕС ВІДБУДОВИ

Концепція відбудови: що слід враховувати

- У процесі відбудови слід керуватися двома основними принципами: (1) максимальне **збереження історичних рис** (у першу чергу зовнішній вигляд, оздоблення, фасади) і (2) **осучаснення / покращення внутрішнього простору** з точки зору комфорту та функціональності.
- Має відбуватися **контроль робіт з реконструкції** з боку інвесторів та громадськості задля уникнення корупційних ризиків. Один з учасників запропонував створення ініціативної спілки містян, які були б залучені до процесу відбудови та мали право вето.
- Проекти з реконструкції (у першу чергу ті, що формують історичний центр, знакові об'єкти) мають проходити через механізм громадських слухань.
- Існує потреба у **системному інформуванні** громадськості про плани / процес відбудови. Один з респондентів висловив пропозицію щодо створення окремого каналу, який буде присвячений темі відбудови міста (у т.ч. по районах).

Інвестори, які інвестують там якось спонсорують, вони теж повинні. Ну, вони як би в будь-якому випадку контролюють цей процес, тому що гроші дають вони. (Чоловік, 41 рік)

Історичний центр треба реставрувати, відбудувати, тобто перебудувати завжди болісно в історичному центрі. Так що тут ніяких перебудов, чим менше перебудов, тим краще. (Чоловік, 66 років, ветеран)

І можливо це виносилося б на загальне обговорення. От і про мікрорайон теж. Ну якби був, допустім, Телеграм-канал якийсь. Ну я не знаю, яким чином це зробити, щоб теж якісь новинки нашого городка. Ну я знаю там умовними, умовними мікрорайончиками поділити. Ну або хай про весь центр даже якби було що там, там те буде, там те буде. Оце будівлю перебудують, там через п'ять років візьмуться за його перебудову, а там побудують центр. Там ну теж непогано було б знати. (Жінка, 56 років)

ЩО: ЯКІ ОБ'ЄКТИ СЛІД ОНОВИТИ, А ЯКІ ВІДБУДУВАТИ

Учасники дослідження виступають за повне відновлення історичного обличчя Харкова через реставрацію фасадів та архітектурних ансамблів. Збереження знакових споруд, освітніх закладів розглядається як необхідна умова безпеки та основа майбутнього розвитку міста як провідного освітнього центру.

Об'єкти, які потребують захисту / відновлення / перебудови

- Респонденти погоджуються з тим, що в центрі міста **немає об'єктів, які потребують повної перебудови** після руйнувань, спричинених війною. Єдине виключення – будова СБУ біля Дзеркального струменя, яка потребує переосмислення / нового проєкту і, можливо, зміни місця розташування.
- Здебільшого учасники дослідження наголошують на тому, що **усі будівлі, які мають історичну цінність мають бути відновлені з максимальним збереженням фасадної частини.**
- Головним лейтмотивом емоційних настроїв учасників дослідження є припинення руйнувань у місті, налаштування на захист, безпеку, відновлення та відбудову міста.

Зданием, його ніхто не називав. СБУ — это бывший НКВД, возле Зеркальной Струи. Это здание, я его раньше не любил, если честно. Вот у него какая-то энергетика, если такая существует, у него... Его как-то и не жалко, если так можно сказать, но вот его как-то переосмыслить еще раньше надо было и сейчас, мне кажется, возможно, там его и не стоит какой-то вот такой объект делать на том месте. Вот там, может быть, что-то можно и новое сделать вместо него. (Чоловік, 30 років)

Та у нас майже весь довоєнний фонд майже, і Сумська взагалі дореволюційна. Там кожен дім дуже красивий. (Чоловік, 66 років, ветеран)

ЩО: ЯКІ ОБ'ЄКТИ СЛІД ОНОВИТИ, А ЯКІ ВІДБУДУВАТИ

Об'єкти, які потребують захисту / відновлення / перебудови

- В першу чергу серед об'єктів, які потребують захисту/відновлення називають **об'єкти критичної інфраструктури, освітні та медичні заклади** (н., військовий шпиталь, обласна лікарня), що пов'язано з базовою потребою у безпеці /комфорті людей, які в ній перебувають. Іншим важливим чинником є перспективи розвитку міста, чиє функціонування безпосередньо пов'язано з освітою.
- Учасники підкреслюють важливість збереження **архітектурних ансамблів районів (вулиці Сумська, Мירוносицька, Чернишевська)**, а не лише окремих знакових споруд.
- Серед об'єктів, які потребують захисту/відновлення у першу чергу називають: Держпром, Палац праці, корпус університету Каразіна, Обласна рада, Палац залізничників.
- Респонденти висловлюють сподівання на швидке відновлення пошкоджених красивих будівель, таких як Апеляційний суд та колишня військова прокуратура, одразу після завершення війни.

Я б сказала, що це школи і лікарні, бо без там, світла, води, опалення ми в принципі вже звикли жити. Але якщо у людей не буде можливості вчитися і лікуватися, то люди будуть виїжджати з міста. І тоді немає сенсу ремонтувати інше.
(Жінка, 24 роки)

Ну, мне больше, как бы корпус Каразіна, тому що там будуть навчатись. Понятно, що і Палац труда, і Держпром это хорошо, а саме для навчання...
(Чоловік, 41 рік)

ХТО: МАЄ БУТИ ЗАЛУЧЕНИМ ДО ПРОЦЕСУ ВІДБУДОВИ

Ефективне та соціально значуще відновлення міста потребує прозорого залучення кваліфікованих фахівців і громадського обговорення для захисту інтересів громадян різних соціальних груп, водночас уникаючи надмірної кількості учасників задля запобігання корупційним ризикам та низькій продуктивності.

Учасники процесу відновлення

- Головними відповідальними особами за сучасний облік міста вбачають **мерію / мера** (Харківську міську раду та її виконавчі органи – Департамент містобудування та архітектури Харківської міської ради).
- Учасники дослідження наголошують на тому, що процес відновлення є соціально значущим, а отже потребує: (1) **залучення фахівців – архітекторів** (у т.ч. західноєвропейських, які мають досвід повоєнного відновлення міст), істориків та знавців міста (Максим Розенфельд, Катерина Кублицька), (2) має відбуватися прозоро – через публічне обговорення (залучення громадських організацій, громадські слухання), (3) бути контрольованим (наприклад, з боку інвесторів, різних міністерств та відомств, які мають відстоювати інтереси окремих груп населення (людей з інвалідністю, ветеранів)).
- Важливо відзначити, що респонденти звертають увагу на ризик залучення до процесу відбудови великої кількості осіб, що може призвести до непродуктивності та нести додаткові корупційні ризики.

Я думаю, що залучати треба не тільки архітекторів західних, а ще й архітекторів, які мають досвід саме відбудови міст, ну, після війни. (Жінка, 24 роки)

Мені здається, що потрібно, по-перше, щоб у нас, знов-таки торкнулись теми інклюзії, і, можливо, у нас є що? Міністерство ветеранів, по моєму, воно називається, Мінсоцполітики. Вони повинні тож приймати в цьому участь в обговоренні чи в контролі, не знаю, чи в якихось, ну, узгодженнях. І ще, ну от, ми ж Харків, громада, ми громада Харків. Значить у нас є громадське самоупорядження, і повинна бути якась ще альтернативна ініціативна спілка. ... створити з людей небайдужих, які б теж мали veto або якийсь голос, або щось. (Жінка, 56 років)

...коли забагато тих, хто приймає рішення, то це теж може шкодити справі. Я вважаю, що в першу чергу мають бути професіонали, які цим займаються, ну і певні, ну, представники громади, але, ну, в обмеженій кількості. Якщо це робити, ну як колхоз, як раніше це було, то, ну, це не буде продуктивним. (Жінка, 60 років)

РИЗИКИ, ЯКІ МОЖУТЬ ВИНИКНУТИ У ПРОЦЕСІ ВІДБУДОВИ ЦЕНТРУ

Головним зовнішнім ризиком на шляху відбудови / відновлення центру міста є тривала війна та відсутність реальних перспектив її завершення у найближчому майбутньому.

ЗОВНІШНІ РИЗИКИ

- Головний ризик та бар'єр на шляху відновлення центру міста — **війна, яка триває**, відсутність перспективи її завершення у найближчому майбутньому та високий ризик замороження конфлікту та його ескалації через певний час.

С одной стороны, у нас есть риск, что мы будем действительно что-то восстанавливать, это опять разрушится, или деньги, которые были на это выделены, они не туда, может быть, не в то время... (Чоловік, 30 років)

Навіть станом на зараз москалі розбили і порушили набагато більше, ніж німці в ту війну. Так що все, все болить. (Чоловік, 66 років, ветеран)

...Все одно, на жаль, країна-агресорка нікуди не дінеться, і ми завжди маємо бути готові, що щось буде знову. Тому ми маємо бути підготовленими і максимально зберегти все, що можливо, архітектурної пам'ятки. Але з урахуванням безпеки. (Жінка, 44 роки)

РИЗИКИ, ЯКІ МОЖУТЬ ВИНИКНУТИ У ПРОЦЕСІ ВІДБУДОВИ ЦЕНТРУ

Серед внутрішніх ризиків, що можуть виникнути у процесі відновлення центру міста респонденти називають корупцію / швидке збагачення причетних осіб, відсутність фінансування, втрату індивідуальності центру міста (перебудови без урахування історії, інфраструктури та специфіки району).

ВНУТРІШНІ РИЗИКИ

- Усі респонденти погоджуються з тим, що головним ризиком відбудови міста є **корупція**. Існують побоювання, що при виборі об'єктів та проектів відбудови будуть керуватися чинником прибутковості, а не стратегічного значення. Учасники дослідження вбачають ризик використання неякісних архітектурних рішень, будівельних матеріалів тощо через бажання збагачення залучених осіб.
- Існує ризик **втрати індивідуальності міста**, без урахування історії, інфраструктури, специфіки району, оскільки не буде проводитися якісна професійна експертиза.
- Учасників дослідження непокоїть питання **внутрішнього облаштування будівель**, які будуть відновлюватися, існують побоювання, що буде переобладнаний лише фасад.
- Процес відбудови може бути **затягнутий у часі**, – на початку спричинить хвилю медіа/піар- активності залучених осіб, а потім зійде нанівець (респонденти наводять приклади будинків на Північній Салтівці, коли було багато інформації про масштабні гранти та конкурси (за участі Нормана Фостера), а потім ці будинки підлягають зносу).
- Багато об'єктів **залишаться напівзруйнованими**, через відсутність їх власників у місті (юридична неспроможність).
- Ризик **відсутності фінансування**, у тому числі через високі інвестиційні ризики у прифронтовому місті.

Як людина, яка на фронті багато була, я можу сказати, що ніякої відбудови я не боюся. Я боюся тільки корупції, яка це супроводжуватиме. (Чоловік, 66 років, ветеран)

Я боюся тільки того, ну окрім корупції і всього, що було названо, звісно, що ми будемо гнатися за кількістю і швидкістю, а не за якістю, і будемо намагатися якомога швидше показати, що от як ми багато всього відбудували, ще й напевно, вибори якісь там будуть цьому сприяти. І зрештою, ця вся історія просто порозвалюється через якийсь час і нам доведеться все робити заново. (Жінка, 24 роки)

Ризики корупції і все. То що деньги будут просто разворовываются. Они и сейчас нормально не распределяются, куда надо, и все. По факту должно быть відбудовано, а будут кормить завтраками и прочим. Ну и так все будет. Оно как стояло, так оно и будет стоять. Где-то какую-то пыль в глаза пустят, что-то, ну, так сказать, отремонтируют, отреставрируют, восстаноят и все. Ну, то есть вот это вот. (Чоловік, 41 рік)

ОБІЗНАНІСТЬ ПРО ПРОЦЕС ВІДБУДОВИ ЦЕНТРУ ХАРКОВА

Респонденти активно стежать за новинами міста, у т.ч. пов'язаними з процесом відбудови. Здебільшого користуються Телеграм-каналами, Facebook, проте також роблять власні спостереження / спираються на досвід друзів. Наразі існує запит на більш детальну та конкретну інформацію про плани та процес відбудови центру міста, яку очікують від офіційних джерел.

Джерела інформації, якими користуються

- **Головні джерела:** Телеграм-канали «Харків Live», «Труха», «1654», «Локатор», «Супільне Харків», «Накипіло». Про плани щодо тендерів та бюджету дізнаються зі сторінки Харківського антикорупційного центру.
- **Довіра:** найбільшу довіру викликає те, що бачать на власні очі та інформація від друзів. Facebook сприймається як джерело сумнівної інформації.
- **Інфлюенсери:** Максим Розенфельд та Катерина Кублицька.

Поінформованість про об'єкти, які відбудовують / будують

Історичні будівлі: консервація та ремонт даху історичної будівлі на вул. Різдяній; повне відновлення історичної будівлі на вул. Сумській (де була «Шоколадна майстерня»),

Житловий / офісний фонд: житлове будівництво на вул. Клочківській, новий офісний центр навпроти «Росту» (респонденти зазначають це як рідкісний приклад нового будівництва під час війни).

Соціальні об'єкти: відбудовано гімназію на вул. Манізера (школа №1), де облаштували надійні підвали. Згадується відбудова п'ятиповерхівки на вул. Кооперативній.

Інфраструктура: респонденти поінформовані про виділення коштів на ремонт Набережної.

Інформаційні запити

Існує запит на інформацію, розбиту за мікрорайонами або конкретними адресами (через чат-боти), де була б висвітлена інформація, коли саме і що буде ремонтуватися.

Важливо відзначити, що респонденти позитивно оцінюють відбудову об'єктів під час війни, коли будівля починає функціонувати. Відновлення заради продовження життя міста цінується вище, ніж просто ремонт фасадів.

Так, періодично, там, в Телеграм-каналах або в Фейсбуці виникають такі новини, що пан мер наш кудись їздить, про щось домовляється, в якісь командировки закордонні, що йому там обіцяють якісь повоєнні гранти на щось. Але конкретно що, скільки, куди і як це буде виглядати, ніякої інформації ніде не видно, на жаль. (Жінка, 44 роки)

ВІЗІЇ МАЙБУТНЬОГО ЦЕНТРУ ХАРКОВА

СПРИЙНЯТТЯ УНІКАЛЬНОСТІ ЦЕНТРУ ХАРКОВА

Унікальність центру Харкова полягає в органічності поєднання будівель різних історичних епох, просторовості, зосередженості освітніх закладів та високим рівнем комфорту для щоденного життя.

Архітектурна гармонійність

- Органічне поєднання будівель різних епох — від дореволюційної забудови вулиці Сумської та Нагірного району до зразків конструктивізму, таких як Держпром.
- Серед знакових споруд центру виділяють будівлю Обласної адміністрації, ХАТОБ, ансамбль Університетської гірки та інші.

Мені здається, що в центрі нашого міста органічно поєднуються різні епохи. Так, дореволюційні забудови, Сумська, там, ну, оцей Нагорний район, а поруч зовсім інша епоха, та ж наша площа, ну, Майдан, Майдан наш Свободи, де інший час, але воно якимось так органічно поєднано. Воно ніби теж та сама Сумська. Але от навіть ми ж і тут от зараз говоримо про будівлю нашої обласної адміністрації, так? Але ж це ж не така історична будівля, там, щодо тих, там, Микитівських особняків, так? Це ж вже, там, соціалістичний цей класицизм, так? Зовсім інша епоха, але воно якимось не вибивається. Тобто різні часи, вони в центрі Харкова якісь органічні сліди залишали. (Жінка, 60 років)

Комфортні умови для життя

- Просторовість (широкі вулиці, проспекти, площі), яка дарує психологічний комфорт, створює відчуття вільного простору. Просторість також властива історичним будівлям (великі вікна, високі стелі).
- Чистота, охайність, доглянутість (при цьому відзначають, що частина будинків залишаються невідреставрованими, закинутими).
- Тиша, незважаючи на соціальну активність та збільшення кількості мешканців за останній рік.
- Велика кількість парків, озеленення території.
- Комфорт для руху через відсутність пагорбів (особливо у порівнянні з Києвом).
- Злагоджена робота комунальних служб (для міста в цілому)

Концентрація освітніх закладів

- Концентрація освітніх закладів (Університет радіоелектроніки, Економічний університет, Медичний університет, Національний університет, Університет міського господарства).

Потом, если говорить про эксклюзивность, отличия, то там концентрация тут университетов, вот, Инжек, МЕД, ХИРЭ, Каразина, там, Бекетова. То есть очень большая концентрация таких монументальных зданий университетов. (Чоловік, 30 років)

Мені подобається дуже в Харкові в центрі те, що немає зовсім вузьких вуличок. Що скрізь, ну, досить просторо. Ну, вони комфортні для того, щоб ходити, там, прогулюватися. Харків дуже зелений, і цьому дуже приділити увагу (Жінка, 56 років)

БАЧЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ЦЕНТРУ МІСТА

Візії майбутнього Харкова можна структурувати за кількома ключовими компонентами: візуально-просторовим, функціонально-діяльним, безпековим та сенсово-історичним. Учасники дослідження мають оптимістичне бачення розвитку міста в цілому, та центральної частини міста зокрема, в якому поєднується шана до історії міста, героїв міста з активним розвитком освітнього потенціалу та комфортними умовами життя. Проте головним очікуванням залишається фактор безпеки, з чим пов'язана потреба створення у місті умов для повноцінного життя в ситуації постійної військової загрози.

Компоненти бачення майбутнього центру Харкова

Візуально-просторовий	Функціонально-діяльний	Безпековий	Сенсово-історичний
<ul style="list-style-type: none"> Реставрація історичних фасадів і ансамблів. Впровадження комплексного підходу до бачення архітектурного ансамблю (гармонійність, відсутність багатоповерхівок, використання світлих кольорів у фасадах будівель для покращення емоційного фону містян, відсутність агресивної реклами на фасадах). Продумане озеленення території, використанні річного потенціалу міста в його дизайні. 	<ul style="list-style-type: none"> Відновлення Харкова як освітнього та наукового центру («студентська столиця»). Створення нових центрів сучасного мистецтва та спорту (для різних груп населення)*. Створення центрів для навчання військових з різних країн світу. 	<ul style="list-style-type: none"> Розбудова багатофункціональної підземної інфраструктури (укриття з басейнами, паркінги) Посилення захисту критичних об'єктів і шпиталів. 	<ul style="list-style-type: none"> Вшанування пам'яті захисників – створення меморіалу у центральній частині міста, а не на околиці (була висловлена пропозиція створення меморіалу на території Університетської гірки). Збереження архітектурної спадщини (Держпром, Палац праці та інші) як символів незламності (з висвітленням значущості у публічному просторі).

● Так, дуже хочеться, щоб Харків знову став мирним містом, містом студентів, де вирує життя. Але я б ще б хотіла, щоб все одно буде відбуватися якась перебудова. І є досвід, який мені дуже імponує як досвід укриттів і бомбосховищ у Фінляндії, які інтегровані в життя. Там от саме з цим можна і вирішити проблему і з парковками, і, там, і басейни, і тому це була б дуже, дуже... Якщо б це відбулось у нас в місті, це було б дуже... Нам би жилося набагато спокійніше і комфортніше. (Жінка, 44 роки)

● ...унікальність Харкова в тому, що це, мабуть, єдине велике місто, єдине, де нема меморіалу героям цієї війни, Героям Небесної Сотні. Щодо отої площі, яка перейменована, пройшов конкурс, в якому я теж приймав в журі участь. Є дуже цікаві модерністські проекти, але чомусь на оцих болванчиків під абажурами гроші є. А щоб увічнити, вже за прийнятими рішеннями, і Героїв Небесної, і героїв цієї війни, грошей нема. (Чоловік, 66 років, ветеран)

*Детально розглянуто на наступному слайді.

ПОТРЕБА У НОВИХ ПРОСТОРАХ ТА ЛОКАЦІЯХ

Респонденти відзначають, що у центрі міста існує потреба у створенні нових інклюзивних центрів для спілкування, спортивної активності та сучасного мистецтва, а також у переосмисленні та осучасненні вже існуючих об'єктів (стадіон «Динамо», басейн «Піонер», Соснова гірка).

Затребувані локації та простори

- **Простори для спілкування, психологічного розвантаження, проведення дозвілля** для людей різних соціальних груп (діти, підлітки, ветерани, пенсіонери, маломобільні групи населення тощо).
- Простори для **занять спортом**.
- Мистецькі простори, - Центр сучасного мистецтва (з великими виставковими залами).
- Поновлення та подальший **розвиток зелених зон** (парки, сквери, інші локації).

Частина локацій міста потребують реконструкції, переосмислення та осучаснення, які не пов'язані з руйнуваннями, наприклад, стадіон «Динамо», басейн «Піонер», Соснова гірка.

- *Ну от якісь простори, які розвивають, якісь простори для занять спортом, мистецтвом, ну, будь-чим. Будь-якими, ну, активностями. Але щоб це, ну, саме з такого спрямування. Мені здається, цього не вистачає в центрі. (Жінка, 60 років)*

- *Олександр: Ну вот, возможно, какой-то центр современного искусства или какой-то новый центр, в котором будет, есть, конечно, у нас выставочные галереи, какие-то пространства маленькие или там какие-то кустарные сейчас образуются, но какой-то такой большой, чтобы какое-то поколение новое и для нас тоже, чтобы был какой-то момент вдохновения, чтобы побуждать к сотворению чего-то нового. Поэтому какой-то центр, это новое, что нужно сделать. А по поводу спорта и детских каких-то, это, конечно, тоже надо очень много уделить, чтоб людям был какой-то сценарий, что им вообще здесь делать в этом городе. Но у нас уже это все есть, есть там и «Динамо», есть и Центр там тоже рядышком. И «Пионер», как он сейчас называется, «Пионер», бассейн, там, тоже вот детский, и Сосновая горка. Эти все объекты, они уже существуют, просто они не поддерживаются. И это бесплатное творчество для детей, то есть для всех, доступное для всех. ...государственные надо делать, поддерживать хотя бы то, что уже есть. (Чоловік, 30 років)*

- *Я не знаю, конечно, как це зробити, ну, якісь такі простори, де молодь могла б, вот як ми кажемо, що вони в Нікольському біля «П'яної вишні» там тусуються. Ну от щоб вони перенесли це спілкування в якісь спеціальні простори. Не торговий центр, а от такого плану. (Жінка, 56 років)*

НАПРЯМКИ ПОСИЛЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ

Для посилення потенціалу центру Харкова необхідно поєднати розвиток безпекової інфраструктури із відновленням статусу міста як освітнього, спортивного та мистецького центру. Це передбачає реставрацію історичних ансамблів, створення нових дозвіллевих та сенсових локацій, зокрема меморіалів загиблим захисникам.

Компоненти сприйняття	Бачення, сприйняття на сьогодні / потенціал центру міста	Візії майбутнього / як можна посилити потенціал
Візуально-просторовий	<ul style="list-style-type: none"> • Органічність ансамблю історичних будівель різних епох • Просторовість (широкі вулиці, великі площі) • Зелений, багато парків, зелених зон • Чистий, доглянутий 	<ul style="list-style-type: none"> • Безпечний (створення укриттів в усіх будівлях, де це можливо, підземний паркінг) • Просторий (відсутність хмарочосів у центрі) • Світлий (у фарбуванні фасадів) • Озеленення зі смислами (живі клумби, використання річного потенціалу міста) • Доглянутий (відбудова пошкоджених та занедбаних будівель)
Функціонально-діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> • Багато освітніх закладів • Соціально активний, незважаючи на війну 	<ul style="list-style-type: none"> • Поява нових локацій для проведення дозвілля, спортивної діяльності, розвитку мистецтва • Повернення потенціалу освітнього центру • Військовий освітній центр (навчання європейських військових)
Безпековий	<ul style="list-style-type: none"> • Вразливість міста, невизначеність подальшого розвитку, високий ризик небезпеки 	<ul style="list-style-type: none"> • Посилення захисту об'єктів критичної інфраструктури, освітніх, медичних закладів • Створення умов для безпечного функціонування та розвитку міста і містян
Сенсово-історичний	<ul style="list-style-type: none"> • Руйнування історичних будівель, спричинене військовою агресією • Руйнування будівель, спричинені часом, у тому числі через відсутність власників • Відсутність локацій меморіалізації 	<ul style="list-style-type: none"> • Збереження історичних пам'яток (будівлі, фасади, розташування будівель) • Створення меморіалу загиблим військовим під час війни • Увічнення пам'яті Героям Небесної сотні

УЧАСТЬ МЕШКАНЦІВ У ВІДБУДОВІ ЦЕНТРУ

АКТИВНІСТЬ ТА САМООРГАНІЗАЦІЯ

Респонденти оцінюють **рівень самоорганізації мешканців** Центру як **низький або фрагментарний**. **Активність проявляється переважно у кризових ситуаціях** або **тримається на окремих ініціативних людях**, а не на сталих спільнотах чи системних практиках.

- Більшість учасників **не знають** про **системні ініціативи** з відбудови Центру.
- **Самоорганізація виникає ситуативно** — після “прильотів”, у кризах.
- У будинках **активність часто тримається на 1–2 людях**.
- **Старіння населення Центру знижує повсякденну активність**.

 Я нічого не чула про таку ініціативу. (Жінка, 44 роки)

 Тоже ничего по этому поводу не могу сказать в контексте отстройки или восстановления. Не слышала о таком. (Жінка, 24 роки)

 Своє подвір'я, свій під'їзд, звичайно, виходили, самоорганізовувалися. (Жінка, 44 роки)

 Ну, старий центр, населення теж старіє потрохи, тому в критичних ситуаціях рівень високий. А так, з дня в день щось там будувати, прибирати важко людям вже. (Чоловік, 66 років)

 У меня в доме живет очень один активный человек. (Чоловік, 30 років)

 У нас буквально одна людина, яка заохочує. (Жінка, 56 років)

 В основном, мені здається, що ця активність низька. (Жінка, 60 років)

 Я вважаю, що це низька залученість. (Жінка, 56 років)

ДОСВІД УЧАСТІ В ЖИТТІ РАЙОНУ

Особистий досвід участі респондентів **обмежений базовими, локальними діями** (прибирання, допомога після обстрілів, участь у виборах). **Участь у проєктах відбудови — поодинокі і несистемна.** Участі **заважають невизначеність, низька поінформованість і відсутність зрозумілих меж впливу.** **Допомагають — чіткі правила, визначені території та ініціативні лідери.**

- **Найпоширеніший досвід** — **прибирання** після надзвичайних подій.
- Нерідко участь **обмежується межами під'їзду або будинку.**
- **Поодинокі приклади участі у проєктах розвитку.**
- Окремі респонденти **мають досвід формальної громадянської участі.**
- *На рівні гіпотези, люди не діють через невизначеність меж і відповідальності.*
- **Активність з'являється там, де простір чітко визначений.**
- **Зміна складу населення руйнує соціальні зв'язки.**
- **Низька поінформованість демотивує.**

После бури убирали ветки (Жінка, 56 років)

Прибирати сходові клітини... навколо своєї квартири (Чоловік, 66 років)

Я допомагав в одному проєкті... там хотят сделать набережную. (Чоловік, 30 років)

Я в дільничних комісіях під час виборів беру участь, (Чоловік, 66 років)

..нет четкого понимания, во-первых, границ того, где они могут действовать, и какой-то надежности, что там это не уберут... Вот только ему ограничили территорию, где точно газон, сразу начинается активность. (Чоловік, 30 років)

Це нові люди... ті зв'язки, які були між сусідами, розірвані, (Жінка, 60 років)

Через неінформованість от я, допустимо, про те, що Набережну роблять, узнала з Фейсбука, коли її вже наполовину переробили. (Жінка, 56 років)

БАЖАНІ СФЕРИ ТА ФОРМАТИ АКТИВНОСТІ

Бажання участі зосереджене переважно **на благоустрій території місця проживання**. Участь у стратегічних рішеннях цікавить менше і сприймається як складна.

Найбільшу підтримку отримують **громадські обговорення, прозорі голосування та інформування про процес і результати**.

БАЖАНІ СФЕРИ

- **Пріоритет — благоустрій дворів і будинків**
- **Логіка “почни з себе” домінує**
- **Є інтерес до локальних, неформальних форматів**

- *Благоустрій, перш за все. (Чоловік, 66 років)*
- *Людина повинна свій шматочок налагодити (Жінка, 44 роки)*
- *Я б прийшла і показала, що я вмію. (Жінка, 56 років)*

БАЖАНІ ФОРМАТИ АКТИВНОСТІ

- *Громадські обговорення (Жінка, 60 років)*
- *Коли приходять ногами і голосують руками (Чоловік, 66 років)*
- *Онлайн — але персоніфіковано. (Жінка, 44 роки)*
- *Зустрічі з архітекторами — якщо є вибір (Чоловік, 46 років, ВПО)*

УЧАСТЬ У ВІДБУДОВІ: БАР'ЄРИ ТА ВПЛИВ

Більшість респондентів вважають, що долучатися до участі у відбудові району складно, **оскільки мешканців фактично не питають, а процеси є непрозорими.**

- **Відчуття відсутності запиту до мешканців.**
- **Розмитість власності** ускладнює участь.
- У той же час, існують поодинокі **приклади успішної взаємодії з владою.**

На думку учасників дискусії участь бачиться переважно у **реактивних і контрольних діях**, а не у спільному плануванні.

Відчуття врахування думки пов'язане не з самим фактом участі, а з **прозорістю результатів, зворотним зв'язком і видимим результатом.**

- Побачити **результат** або **компроміс.**
- Можливість **висловитись** і **проголосувати.**
- **Публікація результатів.**
- **Зворотний зв'язок по етапах.**

 А хто нас питає? Ну ніхто (Жінка, 56 років)

 Через розмитість питань власності так само розмиті питання участі, тому що ну як можна приймати участь в чужій власності? Ніяк. (Чоловік, 66 років)

 Если объясняешь, что ты хочешь, они готовы помогать. (Чоловік, 30 років)

 Прибирати навколо своєї квартири (Чоловік, 66 років)

 Тиснути на комунальні служби (Чоловік, 30 років)

 Інформувати владу. (Жінка, 60 років)

 Петиції, протести, підписи. (Жінка, 56 років)

 Або буде враховано, або буде компроміс. (Жінка, 56 років)

 Мати право висловитись і мати право проголосувати. (Чоловік, 66 років)

 Результати мають бути опубліковані (Жінка, 44 роки)

 Що далі з цим? Оцей фідбек важливий (Чоловік, 30 років)

РЕЗЮМЕ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

ДОСВІД ЖИТТЯ У ЦЕНТРІ ХАРКОВА

- **Центр Харкова** сприймається мешканцями як **функціональний, життєствердний, але вразливий простір**: з високою концентрацією послуг, проте **з системними проблемами безпеки, інклюзії та старої інфраструктури**.
- Центр дає **відчуття «живого міста» навіть в умовах війни**. Присутнє **суб'єктивне відчуття відносної безпеки** порівняно з іншими районами. **Благоустрій** у центрі Харкова виглядає **не технічним, а ціннісним** питанням. Він одночасно **підтримує відчуття життя і нормальності** та **загострює відчуття дисонансу** між війною і міськими пріоритетами.
- **Мотивація жити в центрі** має як раціональну, так і емоційну складову: з одного боку — **це практичність**, з іншого — **відчуття причетності до міста**. Для більшості учасників центр — це простір доступу, звички і сенсів, який компенсує ризики, напругу та недоліки війни.
- Більшість респондентів характеризують **життя в центрі** як **“комфортне”**, передусім завдяки **концентрації інфраструктури** та **доступності різноманітних послуг**. Водночас комфорт є функціональним, а не безумовним: він поєднується з локальними проблемами, зношеністю середовища, організаційними збоями та системними проблемами інклюзії.
- **Безпека** залишається **ключовою темою повсякденного життя**. Більшість учасників дослідження вважає, що за останні пів року **ситуація з безпекою не покращилася**. Існує нагальна потреба в доступних і функціональних укриттях.
- Попри помічені зміни за останній рік, такі як додавання інклюзивних елементів, облаштування інклюзивних просторів, декларування принципів інклюзивності, **наразі центр не є інклюзивним та зручним** для усіх груп населення.
- **Робота комунальних служб** — **один із найсильніших позитивних факторів**, який створює відчуття опори й турботи з боку міста / міської влади. Практично всі, хто торкається цієї теми, оцінюють її дуже позитивно.

ДОСВІД ЖИТТЯ У ЦЕНТРИ ХАРКОВА

- Деякі учасники дослідження **високо оцінюють якість надання адміністративних послуг**, особливо порівнюючи з якістю сервісів у минулому. **Частина учасників описує взаємодію з державними сервісами як психологічно складну і некомфортну.**
- Для більшості учасників **доступність транспорту в центрі є прийнятною, позитивно сприймається безкоштовне користування міським транспортом.** Однак окремі респонденти **критично оцінюють відсутність цілісної транспортної системи та її незручність для людей з обмеженою мобільністю.**
- **Медичні послуги в цілому сприймаються як доступні**, але респонденти мають різний досвід щодо оцінювання їх якості та простоти користування, який можна охарактеризувати як **нерівномірний.**
- Учасники вважають, що в центрі **освітні послуги відносно доступні.** Водночас частина респондентів фіксує **зниження якості освіти.** Піднімається питання проблеми низької заробітної плати працівників сфери освіти.
- Більшість учасників відзначають, що **культурне життя значно збідніло** порівняно з часами до повномасштабного вторгнення, **але воно існує та виконує важливу психологічну роль** в умовах війни.

ВІДБУДОВА ЦЕНТРУ ХАРКОВА

- **Руйнування будівель** центру Харкова, які сталися за час війни або з плином часу через відсутність реконструкції/реставрації, **сприймаються** учасниками дослідження **як загальноміська трагедія. Особливо болісно сприймаються руйнації об'єктів**, спричинені військовою агресією, **які мають знакову - історичну або психологічну цінність** для харків'ян, наприклад, Облрада, Держпром, Палац праці.
- **Думки** респондентів стосовно того, **чи варто відновлювати пошкоджені будівлі** під час війни **розділилися**: з одного боку, **люди прагнуть жити зараз**, і затягнення процесу відбудови впливає на розмір витрат. З іншого боку, **існують великі ризики повторного пошкодження і нераціонального використання коштів**. Респонденти, яким притаманні такі міркування, схиляються до необхідності «консервації» пошкоджених об'єктів щонайменше до завершення гарячої фази війни.
- **Відновлення міста має відбуватися комплексно, системно, з публічним обговоренням та базуватися на експертній оцінці** (архітекторів, істориків) та **з урахуванням факторів безпеки, інклюзивності, прозорості розподілу коштів**. Під час відбудови важливо максимально зберегти зовнішній історичний вигляд будівель, проте внутрішні роботи мають бути проведені за сучасними мірками комфорту та функціональності.
- Учасники дослідження виступають за **повне відновлення історичного вигляду центру Харкова через реставрацію фасадів та архітектурних ансамблів**, проте з оновленими елементами (наприклад, використовувати світлі тони у фарбуванні фасадів). **Збереження знакових споруд, освітніх закладів розглядається як необхідна умова безпеки та основа майбутнього розвитку міста** як провідного освітнього центру.
- Ефективне та соціально значуще **відновлення міста потребує залучення кваліфікованих фахівців і контрольованого громадського обговорення для захисту інтересів громадян різних соціальних груп** (у т.ч. ветеранів та людей з інвалідністю), водночас уникаючи надмірної кількості учасників процесу відбудови задля запобігання корупційним ризикам та низькій продуктивності.
- **Головним зовнішнім ризиком** на шляху відбудови центру міста **є тривала війна та відсутність реальних перспектив її завершення** у найближчому майбутньому. **Серед внутрішніх ризиків**, що можуть виникнути у процесі відбудови центру міста, респонденти **називають корупцію, відсутність фінансування, втрату індивідуальності центру міста** (перебудови без урахування історії, інфраструктури та специфіки району).

ВІДБУДОВА ЦЕНТРУ ХАРКОВА

- **Респонденти активно стежать за новинами міста, у т.ч. пов'язаними з процесом відбудови.** Здебільшого використовують Телеграм-канали, Facebook, проте також роблять власні спостереження / спираються на досвід друзів. Наразі **існує запит на більш детальну та конкретну інформацію про плани та процес відбудови** центру міста, яку очікують від офіційних джерел.
- **Унікальність центру** Харкова полягає в органічності поєднання будівель різних історичних епох, просторовості, зосередженості освітніх закладів та високим рівнем комфорту для щоденного життя.
- Учасники дослідження мають **оптимістичне бачення подальшого розвитку** міста в цілому, та районів центральної частини міста зокрема, **в якому поєднується шана до історії міста, героїв міста з активним розвитком освітнього потенціалу та комфортними умовами для життя.** Проте **головним очікуванням залишається фактор безпеки**, з чим пов'язана потреба створення у місті умов для повноцінного життя в ситуації постійної військової загрози.
- Респонденти відзначають, що у центрі міста **існує потреба у створенні нових інклюзивних центрів для спілкування, розвитку спорту та сучасного мистецтва**, а також у **переосмисленні та осучасненні вже існуючих об'єктів** (стадіон «Динамо», басейн «Піонер», Соснова гірка), які потребують державних інвестицій.
- Для посилення потенціалу центру Харкова **необхідно поєднати розвиток безпекової інфраструктури із відновленням статусу міста як освітнього, спортивного та мистецького центру.** Це передбачає реставрацію історичних ансамблів, створення нових дозвіллевих та сенсових локацій, зокрема меморіалів загиблим захисникам.

РЕЗЮМЕ

ПАРТИСИПАЦІЯ

- Респонденти **оцінюють рівень самоорганізації мешканців центру** як **низький** або **фрагментарний**. Активність проявляється переважно у кризових ситуаціях або тримається на окремих ініціативних людях, а не на сталих спільнотах чи системних практиках.
- **Особистий досвід участі** респондентів **обмежений базовими, локальними діями** (прибирання, допомога після обстрілів, участь у виборах). **Участь у проектах відбудови — поодинокі і несистемні**. Участь заважають невизначеність, низька поінформованість і відсутність зрозумілих меж впливу. Допомагають — чіткі правила, визначені території та ініціативні лідери.
- **Бажання участі зосереджене** переважно **на благоустрої території місця проживання**. **Участь у стратегічних рішеннях** цікавить менше і **сприймається як складна**.
- **Найбільшу підтримку отримують громадські обговорення, прозорі голосування та інформування** про процес і результати.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Важливе зауваження! Надані рекомендації та пропозиції слід розглядати як гіпотези, що потребують подальшої перевірки на більшій вибірці через невелику кількість учасників дослідження.

БЛАГОУСТРІЙ ЦЕНТРУ МІСТА

Спрямувати ресурси на оновлення зношених комунікацій старого житлового фонду.

Перейти від точкових інклюзивних проєктів до системної адаптації центру міста для маломобільних груп.

Розробити єдину транспортну систему, яка інтегрує безкоштовний проїзд із вимогами інклюзивності та зручними графіками. Збільшити рівень поінформованості про доступні послуги.

Розробити стратегію озеленення центру, ландшафту річкових зон як рекреаційних артерій міста.

Запровадити прозоре обґрунтування витрат на «декоративний» благоустрій, щоб зняти напруження між потребою у «відчутті життя» та пріоритетами фронту.

Зберігати культурні та бізнес-ініціативи як важливий психотерапевтичний фактор для мешканців.

2

ВІДБУДОВА ТА ОНОВЛЕННЯ ЦЕНТРУ МІСТА

Врахувати необхідність збереження архітектурної ідентичності: забезпечити відновлення знакових об'єктів (Держпром, Палац праці, корпус університету тощо) у їхньому «первозданному» вигляді з максимальною реставрацією фасадів.

Інтегрувати сучасні стандарти комфорту, інклюзивності та енергоефективності у внутрішні простори історичних будівель, не змінюючи їхній зовнішній вигляд.

Облаштувати в історичному центрі меморіали захисникам/-цям міста, вшановуючи пам'ять Героїв Небесної сотні та загиблих у війні.

3

ПОСИЛЕННЯ БЕЗПЕКИ

Пріоритезувати створення мережі доступних і комфортних **сховищ**. Наприклад, проектувати підземні споруди (паркінги, ТРЦ, освітні простори) як повноцінні комфортні бомбосховища.

Доопрацювати мапи укриттів, встановити чіткі видимі вказівники та провести інспекцію міцних підвалів в історичних будинках.

Спрямувати ресурси (висвітлюючи у публічному просторі) на посилення ППО та підтримку мобільних груп ЗСУ.

Створити умови для повноцінного життя та роботи освітніх і медичних закладів.

4

КОМУНІКАЦІЯ ТА ЗАЛУЧЕННЯ ГРОМАДИ

Розробити та презентувати громаді концепцію відбудови (реставрація vs перебудова), щоб усунути брак бачення майбутнього міста.

Запровадити дієві механізми співпраці влади з талановитими архітекторами, митцями та істориками для прийняття стратегічних рішень.

Посилити інформування населення щодо протидії російським паблікам та провокаціям, використовуючи довірені канали комунікації (Telegram, офіційні джерела).

Підвищити прозорість тендерних процедур та конкурсів, – наразі існують побоювання щодо корупційних ризиків у цих процесах.

Створити зрозумілі цифрові інструменти (голосування, звіти) для залучення мешканців до благоустрою їхніх прибудинкових територій.

Стимулювати самоорганізацію через підтримку активістів, надаючи їм чіткі межі впливу та алгоритми взаємодії з владою.

YASNO

Research
& Consulting
Group

ЯСНЕ БАЧЕННЯ – СМІЛИВІ РІШЕННЯ

yasno-group.com

info@yasno-group.com

+380 67 924 30 46

+380 66 174-22-41